

QLOBALLAŞAN DÜNYADA İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN ETİBARLI TƏMİNATI MƏSƏLƏLƏRİ

Qloballaşma - latın dilindən tərcümədə “Yer kürəsi” mənasını verib, insanların, informasiyaların, əmtəə-kapitalın dünya miqyasında öz yerini maneəsiz dəyişmə prosesi və iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni əlaqələrin, informasiya inqilabının nəticəsidir. Qloballaşma nəticə etibarı ilə “sərhədsiz dünya” yaranmasına xidmət edərək, müasir informasiya texnologiyalarının yaranması və inkişafı ilə üzvi surətdə bağlıdır.

Hazırda Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin qurulması sürətlə davam edir. Bu istiqamətdə görülən işlər, əldə edilən nailiyyətlər təqdirəlayiqdir. Beynəlxalq səviyyədə də bu sahə ilə məşğul olan qurumların rəyləri bunu təsdiqləyir. Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən İKT sektorunun prioritet sahə elan edilməsindən sonra informasiya cəmiyyətinin qurulmasının inkişaf mərhələsi başlanıb və ölkəmizin qloballaşan dünyanın lider dövlətləri ilə eyni səviyyədə dayanmasına şərait yaranıb. İKT-nin hərtərəfli tətbiqi İnternet infrastrukturunun inkişafına, Azərbaycanın bütün bölgələrinin keyfiyyətli İnternetlə təmin olunmasına imkan verir. İnternetə çıxış imkanları keyfiyyətli olduğu halda informasiya bolluğu yaranır və insanların informasiya tələbatlarının, azadlıqlarının ödənilməsi, dövlət hakimiyyəti orqanlarının vətəndaşlar üçün elektron xidmətlər göstərməsinin təmin edilməsinə şərait yaranır. Cəmiyyətin hər bir üzvünün mobil rabitə ilə əhatə olunması da informasiya cəmiyyəti quruculuğuna xidmət edir, bu da ölkəmizin bu sahə üzrə beynəlxalq reytinginin dinamik şəkildə artması və yaxın gələcəkdə İKT sahəsində dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələri sırasında layiqli yerini tutması deməkdir.

Cəmiyyətin informasiya bolluğu ilə təmin olunması informasiya mühafizəsi anlamını ortaya çıxarır. Belə ki, informasiya mühafizəsi - insanlara ziyan vurmağa səbəb olan təbii və ya süni xarakterli, təsadüfi və ya qəsdli təsirlərin qarşısının alınmasını təmin edən tədbirlər kompleksidir. İnformasiya texnologiyalarının tətbiqi informasiya mühafizəsi (təhlükəsizliyi) üzrə məsələlərə yüksək diqqətin ayrılmasını tələb edir. İnformasiya resurslarının məhv edilməsi, onlardan istifadənin mümkünsüzlüyü və ya informasiya təhlükəsizliyinin pozulması nəticəsində icazəsiz istifadə vətəndaşlar, ictimai qruplar, şirkət və dövlətlər üçün ciddi problemlər yaradır. İnformasiya təhlükəsizliyi üzrə problemlər humanitar xarakterli (vətəndaşlar barədə fərdi məlumatların nəzarətsiz istifadə və yayılması, özəl həyata müdaxilə, iftira və şəxsiyyətlərin oğurluğu ilə əlaqədar yaranan informasiya təhlükəsizliyi), iqtisadi və hüquqi xarakterli (kommersiya və maliyyə məlumatlarının sızması, təhrifi və itirilməsi, brend və intellektual mülkiyyətin oğurlanması, vətəndaşların maddi durumu haqqında məlumatların açıqlanması, sənaye casusluğu və şirkətlərin nüfuzuna zərər gətirən materialların yayılması nəticəsində yaranan informasiya təhlükəsizliyi) və siyasi xarakterli (informasiya müharibələri, kibermüharibə və siyasi qrupların marağında olan elektron kəşfiyyatı, dövlət sirrinin etibardan salınması, vacib müdafiə, nəqliyyat və sənaye obyektlərinin informasiya sistemlərinə hücumlar, iri müəssisə rəhbərlərinin natamam məlumatlandırılmaları və dizinformasiyalandırılmaları nəticəsində yaranan informasiya təhlükəsizliyi) olurlar. İnformasiyanın təhlükəsizliyinin təmin olunması probleminin vacibliyini və aktuallığını şərtləndirən üç səbəb var:

1. Şəbəkə texnologiyalarının geniş yayılması və lokal şəbəkələrin qlobal şəbəkələr halında birləşməsi;
2. İnformasiya təhlükəsizliyinin pozulmasına praktik olaraq mane olmayan qlobal İnternet şəbəkəsinin inkişafı;
3. Minimal təhlükəsizlik tələblərinə belə cavab verməyən program vasitələrinin geniş yayılması.

İnformasiyanın təhlükəsizliyi sistemə dağılma, verilənlərin üstünün açılması və ya dəyişdirilməsi, xidmətdən imtina formasında ziyan vurulmasına səbəb ola bilən istənilən hal, şərait, proses və hadisələrin qarşısının alınmasını nəzərdə tutur.

İdarəçilik sistemində islahatlar aparılması və idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması məsələlərinə Azərbaycan hakimiyyəti daim diqqətlə yanaşır. Son illər istər idarəçilik, istər təhsil, istər səhiyyə, istərsə də hər hansı bir idarəetmə sferasında İKT-nin geniş surətdə tətbiqi məhz bu məntiqə izah oluna bilər. Azərbaycanın bu sahədəki fəaliyyətinin fundamental əsası kimi bir neçə normativ akt (proqram) hazırlanmışdır. Bu proqramlardan biri “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı”dır. Bu mühüm proqram Milli Strategiya çərçivəsində hazırlanıb və birbaşa dövlət idarəetməsinə, onun səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilib. Artıq bu proqramın reallaşdırılmasında xeyli tədbirlər həyata keçirilib.

“Elektron Azərbaycan” proqramının reallaşdırılması ölkəmizdə elektron ticarətin həyata keçirilməsinə, elektron ödənişlərin geniş miqyasda tətbiq edilməsinə, informasiya xidmətləri sahəsinin inkişaf etdirilməsinə əlverişli mühit yaradır.

Digər mühüm bir sənəd – “Azərbaycan Respublikası İnkişafı Naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012)” xüsusi yer tutur. Milli Strategiya informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə, onun genişləndirilməsi sahəsində dövlətin siyasətini əks etdirməklə yanaşı, əsas məqsəd və vəzifələri, prioritetlər və istiqamətləri müəyyən edir. Strategiya cəmiyyətin tələblərini, qabaqcıl dünya təcrübəsini nəzərə alır və ölkənin inkişafına, Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiya olunmasına xidmət edir.

Milli Strategiyanın əsas vəzifələrinə aşağıdakılar aiddir:

- informasiya cəmiyyətinin hüquqi əsaslarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi;
- cəmiyyətdə insan amilinin inkişaf etdirilməsi, vətəndaşların keyfiyyətli təhsil, tibbi xidmət və sosial təminatlar alması üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- milli proqram vasitələrinin yaradılması, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları məhsullarının istehsalının (İKT sənayesinin) inkişaf etdirilməsi;
- ölkənin “rəqəmsal geriliyinin” aradan qaldırılması.

Dövlət orqanlarında və digər ictimai qurumlarda İKT-nin kütləvi surətdə tətbiqi onların fəaliyyətində yeni mərhələ açmaqla dövlət orqanlarının və ictimai qurumların fəaliyyəti üçün yeni təhdid və təhlükələr də meydana çıxarır. Məhz bu baxımdan təhlükəsizliyin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Təhlükəsizlik ilə bağlı məsələlər istər Milli Strategiyada, istərsə də “Elektron Azərbaycan” proqramında hərtərəfli əhatə olunmuşdur.

Bundan əlavə, informasiya təhlükəsizliyini təmin edən bir sıra məsələlərlə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qanunlar qəbul olunmuş və ölkə Prezidenti tərəfindən bu məqsədlə bir çox fərman və sərəncamlar imzalanmışdır. Bunlara misal olaraq “İnformasiya əldə etmək haqqında”, “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında”, “Azərbaycan Respublikası əhalisinin dövlət reyestri haqqında” qanunları və “Azərbaycan Respublikasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması haqqında” fərmanı və s. göstərmək olar. Artıq İKT iqtisadiyyatın dövlət və özəl sektorlarında geniş tətbiq olunur. Milli Strategiyada təhlükəsizliklə bağlı aşağıdakı müddəalar öz əksini tapıb:

- informasiya sahəsində milli təhlükəsizliyin təmin olunması, elektron cinayətkarlığına qarşı mübarizənin aparılması;
- milli maraqları nəzərə almaqla vətəndaşların və bütün təşkilatların təhlükəsiz olaraq informasiya əldə etmək və ondan istifadə etmək hüquqlarının təmin olunması üçün şəraitin yaradılması;
- vətəndaşların informasiya təhlükəsizliyini təmin edən mühitin yaradılması.

Sadələnmələr ancaq işin bir tərəfidir. Çünki informasiya təhlükəsizliyi üçün üç istiqamətdə - hüquqi, təşkilati və mühəndis - texniki istiqamətlərdə iş aparılmalıdır. Qanunvericilik aktları fəaliyyətin əsas istiqamətlərini və məzmununu konseptual baxımdan müəyyənləşdirdiyindən, onun gerçəkləşməsi üçün hər bir istiqamət üzrə fəaliyyət planları - milli İKT proqramları işlənib hazırlanır və konkret işlər, layihələr vasitəsilə həyata keçirilir. Strategiyanın həyata keçirilməsində Azərbay-

can Respublikasının digər dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla münasibətlərində vahid siyasətin təmin edilməsi məqsədilə proses iştirakçılarının bu istiqamətdə fəaliyyəti Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən əlaqələndirilir. İnformasiya təhlükəsizliyi dövlətin inkişafına, milli təhlükəsizliyinə təsir göstərən mühüm amillərdən biri olduğundan, bu istiqamətdə aparılan fəaliyyət Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən nəzarətə götürülür. İnformasiya cəmiyyəti və informasiya təhlükəsizliyinin elmi problemləri AMEA-nın Rəyasət heyəti, Bölmə və Problem şuralarının iclaslarında, digər ixtisaslaşmış elmi-tədqiqat institutlarında geniş müzakirə olunmuş, alimlərimizin və elmi kollektivlərin bu istiqamətdə vəzifələri müəyyən olunmuş, müvafiq təkliflər və tövsiyələr hazırlanmışdır.

Bundan başqa, alim və mütəxəssislərimiz Azərbaycan Respublikası Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi və digər qurumların sifarişi ilə bir sıra strateji əhəmiyyətə malik layihələrin reallaşdırılmasında, dayanıqlı və təhlükəsiz elektron dövlətin qurulmasında, elektron təsisatların yaradılmasında, milli informasiya təhlükəsizliyi sisteminin, biometrik identifikasiya sisteminin yaradılmasında, milli super kompyuter mərkəzi və onun ümumrespublika infrastrukturunun formalaşdırılmasında, ölkənin efir məkanına **online** monitorinqinin həyata keçirilməsində, teleradio yayım infrastrukturunun dövlətin geosiyasi maraqlarına uyğunlaşdırılmasında, beynəlxalq telefon xidmətlərindən istifadə edən vətəndaşların istehlak hüquqlarının qorunmasına xidmət edən sistemin işlənilib hazırlanmasında, digər mühüm dövlət əhəmiyyətli İKT layihələrinin həyata keçirilməsində bilavasitə iştirak edirlər. Bir sıra mühüm əhəmiyyət kəsb edən elmi-texnoloji tutumlu “Elektron imza və elektron sənəd”, “Elektron ticarət”, “İnformasiya əldə etmək haqqında” və s. kimi qanunların icrasını təmin edən texniki-iqtisadi mexanizmlərin işlənilməsində də alim və mütəxəssislərimiz yaxından iştirak edirlər.

İnformasiyanın təhlükəsizliyinin təmin olunması probleminin vacibliyi və aktuallığı aşağıdakı səbəblərdən yaranmışdır:

- müasir kompyuterlərin hesablama sürətinin kəskin artması və bununla eyni zamanda onların istismarının sadələşməsi;
- kompyuterlərin köməyi ilə qəbul edilən, saxlanılan və emal edilən informasiyanın kəskin artması;
- hesablama resurslarına və verilənlər massivinə girişi olan istifadəçilər sayının kəskin artması;
- minimal təhlükəsizlik tələblərinə cavab verən proqram vasitələrinin inkişafı;
- şəbəkə texnologiyalarının bütün sahələrdə yayılması və lokal şəbəkələrin qlobal şəbəkələr halında birləşməsi;
- informasiya emalı sisteminin təhlükəsizliyinin pozulmasına praktiki olaraq mane olmayan internet şəbəkələrinin inkişafı.

İnformasiyanın təhlükəsizliyi dedikdə, informasiyaya və ona xidmət edən istifadəçilərə ziyan vurmağa səbəb olan təbii və ya süni xarakterli, təsadüfi və ya qəsdli təsirlərdən informasiyanın və ya ona xidmət edən infrastrukturun mühafizə olunması nəzərdə tutulur.

İnformasiyanın mühafizəsi – informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasına yönəlmiş tədbirlər kompleksidir. Praktiki olaraq bu informasiyanın və ya verilənlərin daxil edilməsi, saxlanması və ötürülməsi üçün istifadə edilən resursların tamlığının, müxtəlifliyinin təmin edilməsi deməkdir.

İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması problemi kompleks yanaşma tələb edir. Onun həlli üçün tədbirləri aşağıdakı səviyyələrə bölmək olar:

- qanunvericilik tədbirləri;
- inzibati tədbirlər;
- təşkilati tədbirlər;
- proqram texniki tədbirlər.

Cari ilin əvvəlindən Azərbaycanın informasiya təhlükəsizliyi bazarında artım 20% təşkil edib. Son vaxtlar bazarda indi bir çox müəssisə və təşkilatların məşğul olduqları elektron sənəd dövriyyəsi, fəaliyyətin avtomatlaşdırılması sahəsində böyük fəaliyyət müşahidə olunur. Çox güman ki, avtomatlaşdırma prosesi başa çatan kimi bir çoxları informasiya təhlükəsizliyi sisteminin tətbiqi haqqında düşünəcəklər.

Azərbaycan hökuməti informasiya təhlükəsizliyinin təminini həyata keçirtmək və bu sahədə beynəlxalq yeniliklərdən geri qalmamaq üçün ABŞ-ın “CISCO”, “Intel”, “Microsoft”, İsveçin “Ericsson”, Almaniyanın “Siemens” şirkətləri ilə ölkəmizdə texnoparkların yaradılması barədə danışıqlar aparır. Bu şirkətlər də Respublikamızda yaradılacaq texnoparklarda fəal surətdə iştirak etmək istədiklərini bildiriblər. Belə ki, Bakıda “CISCO” və “Ericsson” şirkətlərinin iştirakı ilə “Kaspi-an” Beynəlxalq İnformasiya Texnologiyaları Universitetinin yaradılması nəzərdə tutulur.

Açar sözlər: qloballaşma, dövlət idarəçiliyi, informasiya təhlükəsizliyi, İKT-nin tətbiqi, “Elektron Azərbaycan” proqramı, Milli strategiya

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası inkişaf naminə informasiya kommunikasiya texnologiyaları üzrə strategiya (2003-2012).
2. Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N. Kriptoqrafiyanın əsasları. Bakı: 2006.
3. Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N. Rəqəm imzası texnologiyası, Bakı: Elm, 2003, 132s.
4. İbrahimzadə T.İ., Sərdarov Y.B., İsmayilov M.A. Kompüter sistemlərində mühafizənin təşkili. Bakı: 2007.
5. Musayev V.H., İsmayilov M.A., İsgəndərzadə H.Q. İnformatika. Bakı: 2011.
6. e-gov a global perspectives.
7. <http://www.kaspi.az>
8. <http://www.mincom.qov.az>

Тарана Велиева

ВОПРОСЫ ОБСОЛЮТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ИНФОРМАЦИИ В ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ МИРЕ

Резюме

Азербайджанское правительство проводит действенные мероприятия с целью обеспечения информационной безопасности общества и активно участвует в мировом масштабе. В статье отражены вопросы национальной безопасности в информационной сфере нашей Республики, рассмотрены мероприятия, проводимые по этому поводу на государственном уровне. Также предложены соответствующие рекомендации по развитию этой отрасли в Азербайджане в современных условиях.

Ключевые слова: глобализация, Государственное управление, информационная безопасность, внедрение ИКТ, Программа “Электронный Азербайджан”, Национальная стратегия

Tarana Veliyeva

THE RELIABLE PROVISION OF INFORMATION SAFETY IN THE GLOBALIZING WORLD

Summary

Azerbaijan government is realizing ceremonies on the purpose of providing information security of the society and acts active in the world volume. The problems of providing national security in the information field in our Republic, ceremonies realized on this purpose on the level of government are reflected in this article. Also, there were put forward offers concerning the development of this field in Azerbaijan in the modern conditions.

Key words: globalization, State management, information security, ICT application, “Electronic Azerbaijan” program, National strategy